

Baberti Dergisi / Journal of Babarti

e-ISSN: 3023-4107

Sayı: 19 / 2024 - Haziran

Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm'ın "es-Sîretü'n-Nebeviyye" Adlı Eseri
The Work of Ibn Hisam Es-Sirah's Nabawiyah in the Context of Sirah and Quran

Selim ÖZDEMİR

Doktora Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim
Enstitüsü.

Rize / Türkiye

PhD Student, Recep Tayyip Erdoğan University, Institute of Graduate Studies.

Rize / Türkiye

selim_ozdemir23@erdogan.edu.tr

İhsan ARSLAN

Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Ana Bilim Dalı.

Samsun / Türkiye

*Professor Doctor, Ondokuz Mayıs University, Çarşamba Faculty of Humanities and
Social Sciences, Department of History, Department of Medieval History.*

Samsun / Türkiye

ihsan.arslan@omu.edu.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 02 Mayıs / 02 May 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Haziran / 27 June 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Selim Özdemir, "Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm'ın 'es-Sîretü'n-Nebeviyye' Adlı Eseri" *Baberti Dergisi*, 19 (Haziran / 2024): 58-85.

DOI: 10.47098/babertidergisi.1477497

Öz

19. yy.ın başlarında yaşayan Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî'nin (ö. 218/833) kaleme aldığı *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseri, Hz. Peygamber'in hayatını Kur'ân âyetleri bağlamında ele alan ilk siyer kaynaklarından. İslam Tarihi'nde büyük bir boşluk olması açısından, çalışmamızda İbn Hişâm'ın hayatına, eserlerine ve özellikle konumuzla olan ilgili eserin tanıtımına kısaca yer verdik. Hz. Peygamber'in Mekke ve Medine dönemi hayatını Sîret-Kur'ân bütünlüğünde ele almayı amaçladık. Bu bağlamda İbn Hişâm'ın eserini diğer kaynaklarla kıyaslamaya gayret ettik. Sonuç kısmında ise elde ettiğimiz bulguları değerlendirmeye özen gösterdik.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Kur'ân, Hz. Muhammed, İbn Hişâm.

Abstract

The work called *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, written by Ebu Muhammed Cemalüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyub el-Himyeri el-Meafiri el-Basri el-Mısri'nin (d. 218/833), who lived in the early 19th century, is one of the first sirah sources that discuss the life of the Prophet in the context of the verses of the Quran. Since there is a big gap in Islamic history, we briefly included the life and works of Ibn Hisham and especially the introduction of the work related to our subject. We aimed to discuss the life of the Prophet in Mecca and Medina in the context of Sirah and the Quran. We tried to compare Ibn Hisham's work with other sources in this context. In the conclusion part, we evaluated the findings we obtained.

Keywords: Sirah, Quran, Prophet Muhammad, Ibn Hisham.

Giriş¹

Hz. Peygamber'in hayatını ayrıntılı bir şekilde anlatan siyer kaynaklarının zenginliği inkâr olunamaz bir gerçektir. İbn Hişâm'ın kaleme aldığı *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseri hem ilk dönem klasik eserlerden olması hem de hocası sayılan İbn İshâk'ın *Sîre'sini* en iyi şekilde nakletmesi ve olayları anlatırken Kur'ân âyetlerine oldukça yer vermesi, onun eserini diğerlerinden ayırt ettiren en bariz özelliğidir. Aynı zamanda İbn Hişâm'ın bu eseri, bozulmadan günümüze ulaşan en kadim eser olmasının yanı sıra, açıklığa kavuşturmak için bazı âyetlerin sebab-i nüzullerine yer vermesi ve anlaşılması güç olan kelimeleri şerh etmesi yönünden tefsircileri büyük ölçüde etkilemesi, eseri değerli kılan diğer özelliklerindedir. Biz de bu çalışmamızda siyer konularını ele alırken İbn Hişâm'ın kullandığı üslûbu, olaylara Kur'ân âyetleriyle bakışı ve âyetlerin sebab-i nüzullerini nasıl ve ne ölçüde verdiğini anlattık. Diğer ilk dönem tarihçilerinin kullandığı sebab-i nüzûl rivayetlerini, onların kullandıkları âyetleri bir araya getirerek bunları İbn Hişâm ile mukayesesi yapıp Allah Rasûlü'nün hayatını ve Kur'ân'ın onun hayatına nasıl etki ettiğini anlatmaya gayret ettik.

Böylelikle okuyucuya âyetlerin ilk dönem nasıl anlaşıldığı hakkında yeteri kadar bilgi vermeyi amaç edindik. Araştırmamızın sonucunda elde ettiğimiz bulgularda değerlendirmeler yaptık.

1. İbn Hişâm'ın Hayatı ve Eğitimi

Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, İbn Hişâm'ın (ö. 218/828) tam adıdır.² Edîb ve nesep âlimi olan İbn Hişâm, Yemen'in Himyer Kabilesinden Meâfirî koluna mensuptur. Basra'da doğmuş,³ ilk eğitimini doğduğu şehirde tamamladıktan sonra⁴ Mısır'a (Fustat) gitmiş ve yine orada vefat etmiştir.⁵ Rihle amacıyla başka beldelere gidip gitmediği bilinmemektedir. İbn İshâk'ın

¹ Bu çalışma, Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Prof. Dr. İhsan ARSLAN'ın danışmanlığında tamamlanan "Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm'ın Es-Sîret'ün Nebeviyye Adlı Eseri" başlıklı Yüksek Lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

² Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 10/428.

³ Zehebî, *A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/428-430; Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/71.

⁴ İhsan Arslan, *Siyer İlminin Doğuşu ve Temel Kaynakları* (İstanbul: Okurakademi Yayınları, 2021), 174; Ebû Muhammed Cemalüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ed. Muhyiddin el-Cerrâh (Beyrut: Dâru'l-Feyha, 2021), 1/13-15.

⁵ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2008), 355.

*es-Sîre'*sini kendisine öğreten Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî ile Kûfe'de veya Bağdat'ta görüşmüş olması muhtemeldir.⁶ Hocası Ziyâd sayesinde İbn İshâk'ın eserini öğrenmiştir.⁷ Ziyâd, İbn İshâk'ın hem arkadaşı⁸ hem de talebesidir.⁹ Onun diğer hocaları ise: İbn Cüreyc, Şâfiî, Mâlik b. Enes ve Vâkîdî'dir.¹⁰

1.1. es-Sîretü'n-Nebeviyye Adlı Eseri

İbn Hişâm'ın bu eseri, tamamı günümüze kadar ulaşan en eski siyer kitabıdır.¹¹ Ama unutmamak gerekir ki bu eser İbn İshâk'ın *Kitâbu'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Meğâzî* adlı eserinin bir muhtasarıdır. Dolayısıyla İbn Hişâm şöhretini İbn İshâk'ın *Sîre'*sine borçludur.¹² İbn Hişâm, İbn İshâk'ın eserini ele alırken Kur'ân'da bahsedilmeyen olaylara, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgisi olmayan konulara, malum olmayan şairlerin şiirlerine, müstehcen ifadelere ve hocası Bekkâî'nin sika addetmediği râvilere pek itibar etmemiştir. Kitabının girişinde peygamberler tarihine yer vermemiş sadece Hz. Peygamber'in Âdem'e kadar dayanan soy şeceresini saymakla¹³ iktifa etmiştir.¹⁴ Bazen anlattığı olaylardan hemen sonra konuyla alakalı beyitler halindeki Arap şiirlerinden de yararlanmıştır.¹⁵ Hz. Peygamber'in vefatıyla ve Hassân b. Sâbit'in Rasûlullâh için yazdığı mersiyesiyle kitabını bitirmiştir.¹⁶

Bu kitabın matbu hale getirilip ilim dünyasına kazandırılması ise 1874 yılında Bulak'ta; 1903 yılında da Mahmut et-Tahtâvî'nin tâlikatıyla Mısır'da yayımlanmıştır. 1858-1860'lı yıllarda Ferdinand Wüstenfeld, "Muhtelif Yazma Eserler"e istinaden tahkik ederek yayınlamıştır. Abdurrahmân b. Abdullâh es-Süheylî'nin yazmış olduğu *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* adlı eseri, *Sîre'*nin bilinen en meşhur şerhlerindedir. *Sîre* üzerine

⁶ Fayda, "İbn Hişâm", 20/71; Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 355.

⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 356.

⁸ Arslan, *Siyer İliminin Doğuşu*, 175.

⁹ Nurdan Mendeş, *Siyer-Tefsir İlişkisi İbn Hişâm Örneği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 40.

¹⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 356.

¹¹ Fayda, "İbn Hişâm", 20/72.

¹² Fayda, "İbn Hişâm", 20/72.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/13-15.

¹⁴ Mendeş, *Siyer-Tefsir İlişkisi*, 42.

¹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/22-23.

¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/511-515.

muhtasar eserler de kaleme alınmıştır. Örnek verecek olursak, el-Murahhal es-Şâfiî'nin *ez-Zahîre fî muhtasari's-sîre* adlı eseri *Sîre*'nin ihtisar halidir.¹⁷

Sîre'nin ilk Türkçe'ye tercümesi ise 1578 yılında III. Murat'a sunulan Aydınlı Eyyûb b. Halîl'in tercüme ettiği *Sîret-i Resûlillâh* adlı eseridir. İbn Hişâm'dan etkilenen tarihçileri örnek verecek olursak: Ya'kûbî (ö. 292/905) *Târîh*, Mesûdî (ö. 346/957) *Mürûcu'z-Zeheb*, Taberânî (ö. 360/970) *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, İbn Asâkir (ö. 571/1175) *Târîhu Dımeşk*, İbnu'l-Esîr (ö. 630/1232) *Üsdü'l-Ğâbe*, İbn Kesîr (ö. 774/1372) *el-Bidâye*, Zehebî (ö. 748/1374) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*.¹⁸

2. Hz. Peygamber'in Risâletle Görevlendirilmesi

Hz. Peygamber (s.a.v.) kırk yaşına geldiğinde¹⁹ Allah onu âlemlere rahmet ve bütün insanlığa rehber olarak görevlendirdi. Allah, diğer nebilerden de Rasûlullâh'ı doğrulayacaklarına, onun her daim yanında olup destekleyeceklerine ve kendilerine inananlara bildireceklerine dair söz aldığını bildiren Âl-i İmrân 3/81. âyet²⁰ nâzil olmuştur.²¹ Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e Ramazan ayında ve Kadîr gecesinde indirilmeye başladığı malumdur. Fakat Ramazan'ın hangi gününde inzalin başladığı ile ilgili Taberî, Enfâl 8/41. ayeti delil getirerek, âyette işaret edilen günün Bedir günü olduğunu ve Hz. Peygamber'le müşriklerin Bedir Savaşı'nda karşılaştıklarını ve o günün Ramazan'ın on yedinci günü olduğunu söylemiştir.²² Bundan da anlaşılıyor ki Kur'ân Hz. Peygamber'e Ramazan ayının on yedinci günü indirilmeye başlamıştır. Ama Ramazan'ın on sekizinci, on dokuzuncu,²³ yirmi yedinci gecesini nâzil olduğunu söyleyenler de vardır. Kur'ân'ın indiriliş

¹⁷ Fayda, "İbn Hişâm", 20/72.

¹⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 368.

¹⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Târîhu't-Taberî*, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 2/293; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/164; Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, ed. Mehmet Azimli, çev. Selahattin Yıldırım (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 163; Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, ed. Adnan Demircan, çev. Mahmut Polat (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 1/178; İzzüddin Ebû'l Hasen Ali b. Ebî'l-Keram Muhammed b. Muhammed İbnü'l Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, ed. Ebû Suheyb el-Keremî (Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, t.y.), 1/201.

²⁰ *Allah peygamberlerden, "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra yanınızdakini tasdik eden bir elçi geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz" diye söz almıştı.*

²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/164; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Şihâbiddin Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beirut: Dâru İbn Kesîr, 2015), 3/107; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 163.

²² Taberî, *Târîh*, 2/298; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/164; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 164.

²³ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/201.

zamanıyla alakalı İbn Hişâm şu âyetleri: Bakara 2/185; Kadr 97/1; Duhân 44/1-5; Enfâl 8/41. nakleder.²⁴ Aynı şekilde bu âyetlerin Kur'ân'ın indiriliş zamanını açıklayan âyetler olduğu İbn İshâk da söyler.²⁵ İlk vahiy inzal olduktan sonra bir müddet inkitâyâ uğramıştı (Fetretü'l-Vahiy). Müşriklerin bu durumdan hareketle alay etmeleri Hz. Peygamber'in çok ağırına gitmişti.²⁶ Allah'ın kendisini terk ettiğini ve kendisine darıldığını düşünüyordu.²⁷ Vahyin kesilmesini kaldıramayan Rasûlullâh, dağların zirvelerine çıkıp intihar etmeyi bile düşünüyordu.²⁸ Hâl böyleyken Kur'ân-ı Kerîm'deki Duhâ sûresi nâzil oldu.²⁹ İbn Kesîr, Duhâ sûresiyle beraber İnşirah sûresinin de nâzil olduğunu söyler.³⁰

2.1. Mekke'nin İleri Gelenlerinin Hz. Peygamber'le Görüşmeleri

Hız. Peygamber kendisine vahyedilen Kur'ân'ı Mekkelilere anlatınca bu olay herkes tarafından duyulmaya başladı. Mekke'nin ileri gelenleri onu bu işten vazgeçirmek için ilk önce konuşma yoluna gittiler. O dönemin en önemli kabile reislerinden Velîd b. Muğîre, Rasûlullâh'a tekliflerde bulunmak için yanına gitti. Hz. Peygamber onun konuşmasını sonuna kadar dinledikten sonra Kur'ân'dan âyetler okumaya başladı. Velîd'in yumuşar gibi olduğunu gören Ebû Cehil, yanına giderek ne olduğunu sordu. Velîd ona, Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı öven sözler söyledi.³¹ Ebû Cehil, "Eğer kavmine³² Muhammed'in aleyhinde bir şeyler söylemezsen senin ona inandığını düşünecekler "dedi.³³

Bir Peygamber'le sözlü mücadele edemeyeceklerini anlayan müşriklerden Velîd b. Muğîre, başka insanların ona inanmalarını önlemek amacıyla hac mevsimi yaklaştığında Kureyş kabilesi eşrafından birkaç kişiyi yanına alarak, "Buraya gelecek hacılar (Muhammed'i) illaki duydular. Gelen hacıları da sihirlememesi için ona bir lakap bulmalıyız." dedi. O bir kâhindir,

²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/167.

²⁵ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 164.

²⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/169.

²⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 171.

²⁸ Taberî, *Târih*, 2/308; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/202.

²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/169.

³⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/207.

³¹ Konuşma sırasında Velîd'in, Ebû Cehil'e Nahl: 16/90. Âyeti okuduğuyla ilgili bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274.

³² Selim Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye Adlı Eseri* (Rize: Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2023), 20.

³³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274.

mecnundur, şairdir, sihirbazdır gibi önerilerin hiçbirini beğenmemekle beraber, akla en uygun olanının sihirbaz (sâhir) olduğunu söyledi. Ardından dışarıdan gelen hacıları karşılayıp Hz. Muhammed'e karşı ikaz ederek onun sihirbaz olduğunu söylediler. Onların bu durumunu Kur'an Müddessir 74/23-25. âyetlerde anlatmaktadır.³⁴ Velîd b. Muğîre bununla da yetinmeyip "Benim gibi Kureyş'in büyüğü dururken veya Sakîf'in önderi Ebû Mes'ud Ömer b. Umeyr es-Sekafî varken Muhammed'e niçin kitap gelsin ki? Biz varken ona Peygamberlik düşmez!" dedi. Onun bu söylemlerinden ötürü Zuhruf 43/31-32. âyeti kerîmeler nâzil olmuştur.³⁵ Bu olaydan sonra Utbe b. Rebîa, kavmi adına Rasûlullâh ile konuşmaya gelmiş ve Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek için çeşitli tekliflerde bulunmuştu.³⁶ Ama Rasûlullâh bu tekliflerin hiçbirini kabul etmediği gibi Utbe'ye Fussilet sûresinin ilk on üç âyetini okudu.³⁷

Soru sormak için bile bir şeylerin bilinmesi gerektiğini kabul eden Mekke'nin kabile reisleri, Medine'deki Yahudi din bilginlerinden Hz. Peygamber'le sözlü mücadele edebilecek yeni bilgiler edinmeleri için Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muâyt'ı gönderdiler. Hahamların yanına varan bu ikili, Rasûlullâh'tan ve onun davasından bahsettiler. Hahamlar da onlara, "Mekke'ye vardığınızda sözünü ettiğiniz adama eski çağlarda yaşamış, acâyip olayları olan gençleri (Ashâb-ı Kehf); doğu ile batı arasında seyahat etmiş lideri (Zülkârneyn) ve Rûh'un mahiyetini sorun. Eğer bu üç soruya doğru cevaplar verirse bilin ki o Peygamberdir, O'nun yanında olun, yok eğer bilemezse anlayın ki o yalancının ta kendisidir, işte o zaman ona dilediğinizi yapabilirsiniz dedi. Medine'den gelen bu ikili Hz. Peygamber'in yanına vardılar ve bu üç soruyu sordular. Onları dinleyen Rasûlullâh "Sorularınızın cevabını size yarın vereceğim!" dedi ama "inşallah" (istisnâ) demedi.³⁸ Aradan on beş gün gibi büyük bir zaman geçmesine rağmen hâlâ bu konuda vahiy gelmedi. Müşrikler artık dalga geçmeye başladılar. Bu durum karşısında zor durumda kalan Rasûlullâh çok üzülüyordu.³⁹ Nihâyetinde Cebrail gelince, "Niye geç kaldın, beni çok zor duruma soktun?" dedi. Bununla alakalı şu âyet indi, "(Melek dedi ki:) "Biz ancak rabbinin emriyle ineriz.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/186; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/274.

³⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/247; Ahmed b. Yahya b. Cabir Belâzürî, *Kitâbü'l-Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*, ed. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/152.

³⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 230.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/215.

³⁸ el-Kehf: 18/23-24.

³⁹ Özdemir, *Sîret-Kur'an Bağlamında İbn Hişâm*, 22-25.

Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey Ona aittir. Senin rabbin unutkan değildir."⁴⁰ Bu âyetlerle beraber sorulan soruların cevaplarını ihtiva eden Kehf sûresi inzal olmuştur.⁴¹

2.2. İşkence Dönemi

Risaletin başlangıcından beri tüm baskılara rağmen İslâm'ın Mekke'de yayılmaya devam etmesini müşrikler kaldıramıyordu. Bu yüzden sürekli müslümanlara eziyet edip Hz. Peygamber'in davet ettiği hak yoldan alıkoymaya çalışıyorlardı. Kısacası sözün gücü mukabilinde yenilen azılı müşrikler, güçlerinin sözüyle taarruza kalktılar.⁴² Çünkü sordukları her soruya etraflı cevaplar alıyorlar, insanların hidayet bulmasına engel olamıyorlardı. Artık en ufak şeyleri bile kaldıramaz hale gelen Ebû Cehil "Eğer Muhammed'i Kâbe'de namaz kılarken görürsem öldüreceğim." diye yemin etti.⁴³ Bu konuyla alakalı Alak 96/9-19. âyetleri nâzil oldu.⁴⁴ Diğer müminlere göre ekonomik açıdan biraz daha iyi olan Hz. Ebû Bekir,⁴⁵ işkence altında inleyen Bilâl-i Habeşî, Âmir b. Führeyre gibi zayıf köleleri elinden geldiği kadar azat ediyordu.⁴⁶ Babası Ebû Kuhâfe oğluna hitaben "Bakıyorum da sen hep zayıf durumda olanları azat ediyorsun, bari güçlüleri azat et ki sana destek olsunlar"⁴⁷ dediğinde Hz. Ebû Bekir, "Benim niyetim sadece Allah'ın rızasını kazanmaktır!" dedi. Bu konuyla alakalı Leyl 92/5-21. âyetler nâzil oldu.⁴⁸ Bütün bunlara rağmen müslüman olanlar artık dinini değiştirmediler. Sadece bazı müslümanlar müşriklerden kurtulmak için Habeşistan'a hicret ettiler. Hicret edemeyip Mekke'de kalan müslümanlar hakkında ise müşrikler ortak bir karar alıp (hiçbir şekilde Hâşim ve Muttaliboğullarıyla konuşmayacaklarına, alışveriş yapmayacaklarına ve kız

⁴⁰ Meryem: 19/64.

⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/207; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 235; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/261.

⁴² Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm*, 25-30.

⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/249; Belâzürî, *Ensâb*, 1/142.

⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/214.

⁴⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 1/144.

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/269.

⁴⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 224.

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/219-220.

alıp vermeyeceklerine dair bir akit imzaladılar.)⁴⁹ Kâbe'nin içine astılar.⁵⁰ Bu sebeple müslümanlar Ebû Tâlib'in mahallesine çekilmek zorunda kaldılar.⁵¹

Allah, boykot sürecinde müminleri, Ebû Tâlip ve Hâşimoğulları vasıtasıyla müşriklere karşı koruduğu⁵² için Kureyş'in müşrikleri bu kez de Hz. Peygamber'e karşı kaş göz işareti yaparak, alaycı tavırlarla düşmanlıklarına devam ediyorlardı. İçlerinden Ümeyye b. Halef'in Rasûlullâh'ı her gördüğünde hemen kaş göz işareti yaparak alay etmeye başladığından ve bu gibi tavırlarında ısrar etmesinden ötürü⁵³ Hümeze sûresi nâzil olmuştur.⁵⁴

2.3. Abdullah b. Ümmü Mektûm Olayı

Hz. Peygamber, Allah'tan aldığı vahyi Mekke'de bulunan bütün insanlara tebliğ edince ilk etapta toplumun orta ve alt tabakada olanları Hz. Peygamber'e inanmışlar ve inançlarından asla taviz vermemişlerdi. Ama yukarıda anlattığımız konuların genelinde görüldüğü üzere toplumun ileri gelenleri, Rasûlullâh'a inanmamış tam aksine düşmanca bir tavır takınmışlardı. Bu durum ise İslâm'ın Mekke'de yayılmasına engel olmuştu. Nitekim Allah Rasûlü, toplumun kabile reislerinin İslâm'ı kabul etmesini amaçlıyor ve bu sayede İslâm'ın yayılma hızını artırmayı düşünüyordu.⁵⁵ Bunu gerçekleştirmek için Rasûlullâh, Müşriklerden Utbe b. Rebîa,⁵⁶ Velîd b. Muğîre, Umeyye b. Halef⁵⁷ vs. ile bir oturum düzenlemişti ve onlara İslâm'ı anlatıyordu. Tam o sırada Abdullah b. İbn Ümmü Mektûm çıkageldi ve "Ey Peygamber! Bana hidayet et (İslâm'ı anlat!)"⁵⁸ dedi. Hz. Peygamber o sırada Kureyş'in ileri gelenleriyle meşgul olduğu ve İbn Ümmü Mektûm da bu

⁴⁹ Ünal Kılıç, *İslâm'ın Zor Yılları ve İlk Boykot* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016), 47-48.

⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/196.

⁵¹ Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm*, 20-35.

⁵² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/270.

⁵³ İhsan Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı* (İstanbul: Okurakademi Yayınları, 2020), 202.

⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/243.

⁵⁵ İhsan Arslan, "Abese'nin Muhatabı Kimdir (Abdullah b. Ümmü Mektûm Olayı)", *Diyanet İlmî Dergisi* 53/2 (2017), 43.

⁵⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 266.

⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/314.

⁵⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 30/51; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Hadîs, t.y.), 31/54.

isteğinde ısrarlı olduğu için⁵⁹ Rasûlullâh'ın canı sıkıldı. Çünkü onun o ân orada olması Velîd b. Muğîre'ye İslâm'ı anlatmasına engel oldu.⁶⁰ Konuşmasının kesilmesinden de hoşlanmayan Hz. Peygamber, İbn Ümmü Mektûm'la ilgilenmeyip surat astı ve diğerleriyle konuşmaya devam etti.⁶¹ Sözü'nün kesilmesinden hoşlanmamasının sebebi ise orada bulunan müşriklerin Hz. Peygamber'e sadece kölelerin, âmâların ve sefillerin tâbi olduğunu düşünmeleri kaygısından. Yani böyle düşünmesinler diye Hz. Peygamber ondan yüz çevirmişti.⁶² Rasûlullâh'ın bu tavrından ötürü Abese sûresi nâzil oldu.⁶³

2.4. Savaşa İzin Verilmesi

Allah, müslümanlara akabe biatlarına kadar Mekkelilere karşı savaş izni vermemişti.⁶⁴ O zamana kadar Allah'ın emrettiği şeyler: İnsanları bir olan Allah'a davet etmek, eziyetlere sabırla direnmek, kâfirlere asla boyun eğmemektir. Kureyşli müşrikler de fırsattan istifade kendilerine karşı savaşmayan müslümanlara ağır işkenceler uygulamış, zorla dinlerini değiştirmeye çalışmış ve bazılarını da hicrete zorlamışlardı.⁶⁵ Bunun üzerine Allah'ın buyruklarına inanmayan, Peygamber'ini yalanlayan, inananlara işkenceler yapan bu kavme karşı savaş izni verildi ve bu konu hakkında Hacc sûresinin 22/39-41. âyetleri nâzil oldu.⁶⁶ Bu âyetler inzal olunca Rasûlullâh, ashabına Medine'ye gitmelerini ve oradaki din kardeşlerine ilhak olmalarını emretti.⁶⁷ Akabe biatları sırasında can ve mal güvenliğine dair Medinelilerden söz alan Hz. Peygamber,⁶⁸ hicret etmeye karar vermişti.⁶⁹ Bu sırada müşrikler Dârü'n-Nedve'de olağanüstü bir toplantı yapıp⁷⁰ şeytanca bir karar aldılar.⁷¹

⁵⁹ Arslan, "Abese'nin Muhatabı Kimdir", 45.

⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/314.

⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/249.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'ân* (Mısır: Dârü'l-Hadis, 1950), 19/210.

⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/249; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/314; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 266; Belâzürî, *Ensâb*, 1/171.

⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/429.

⁶⁵ Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm*, 29-31.

⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/318.

⁶⁷ Taberî, *Târih*, 2/366.

⁶⁸ Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm*, 51-55.

⁶⁹ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 321.

⁷⁰ Taberî, *Târih*, 2/267-269.

⁷¹ Adnan Demircan, *Nebevî Direniş Hicret* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2000), 111.

Müşriklerin aldığı kararı Kur'ân-ı Kerîm şöyle anlatır:⁷² “Hatırla ki: Kâfirler seni etkisiz kılmak veya öldürmek ya da kendi memleketinden ihraç etmek için tuzaklar kuruyordular; onlar tuzak kurdukça Allah da bozuyordu. Zaten tuzak bozma işini en iyi bilen ve yapan Allah'tır.”⁷³ Bu ölüm haberini Hz. Peygamber'e halası Rukayka bint Safiy b. Hâşim getirdi.⁷⁴ Bu haberi Rasûlullâh'a Cebrâil'in getirdiğine dair rivayetler de vardır.⁷⁵ Haberi duyunca Hz. Peygamber derhal Mekke'yi terk etti.

3. Medine Dönemi

3.1. Münafıklar

Mekke'nin o dayanılmaz işkenceli yıllarında müslümanlara her daim karşı çıkan müşriklerdi. Medine döneminde ise yine müşrikler, Ehl-i Kitap ve münafıklar vardı. Hz. Peygamber'in Medine'ye geldikten kısa bir süre sonra otoriteyi eline aldığını gören Yahudi ve Hristiyanlardan bazıları münafıklar grubuna dâhil olmuşlardı. Böylelikle kendilerini gizleyebileceklerini düşünmüşlerdi. Fakat nâzil olan âyetler bu münafıkları adeta resmeder gibi anlatmıştı.⁷⁶ Mesela, Evs kabilesinin önde gelen münafıklarından Nebtel b. Hâris, müslümanlar içinde kalır, konuşulanları dinler sonrasında hemen diğer münafıklara yetiştirirdi. Nitekim Hz. Peygamber onun “Eğer şeytan görmek istiyorsanız Nebtel b. Hâris'e bakın” demişti.⁷⁷ Nebtel, kendisi gibi münafıkların yanına gidince “Muhammed sadece bir kulaktır,⁷⁸ ona kim ne dese hemen doğru kabul ediyor, onun kendine ait görüşü yoktur!” diyordu. Nebtel'in bu çirkin söylemlerine binâen Tevbe 9/61. âyet indirilmiştir.⁷⁹

3.2. Bedir Savaşı

Hz. Peygamber, Mekke'den ticaret amacıyla Şam'a giden Ebû Süfyân'ın yönettiği ve içinde bin kadar binek deve ile birlikte o devasa kervanı yakalamak için müminlerle istişare etti ve hemen Medine'den çıkmayı

⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/330; Belâzürî, *Ensâb*, 1/307; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/214; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 3/439; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/218.

⁷³ Enfâl: 8/30.

⁷⁴ Konu hakkında farklı rivayetler için bk. İhsan Arslan, “Hicret Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (Ağustos 2019), 1303.

⁷⁵ Mehmet Emin Çiftçi, “Farklı Yönleriyle Hicret”, ed. Cuma Karan, *Siyer Akademi* 13 (2022), 24; Rivayetlerin değerlendirilmesi için bk. Arslan, “Hicret”.

⁷⁶ Özdemir, *Sîret-Kur'ân Bağlamında İbn Hişâm*, 52-55.

⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/10.

⁷⁸ Yani hep başkalarını dinleyen, kendi düşüncesi olmayan anlamında bir deyim.

⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/358.

kararlaştırdı.⁸⁰ Davete icabet edenlerle birlikte hicri ikinci yılın ramazan ayında (624), Medine'de Ebû Lübâbe b. Abdülminzâr'ı vekil tayin ederek yola çıktı. Rasûlullâh ile beraber çoğunluğu ensârdan oluşan üç yüz on beş kişi vardı.⁸¹ Askerin az sayıda olmasının nedeni savaş olmayacağı⁸² ve sadece Ebû Süfyân'ın kervanını yakalamak için yola çıktıkları içindi.⁸³ Bir şekilde Hz. Peygamber'in yola çıktığını öğrenen Ebû Süfyân, hemen kervanın yönünü sahil şeridine çevirerek sağ salim Mekke'ye varmayı başardı. Ebû Süfyân henüz Mekke'ye varmadan önce kervanlarına müslümanların saldıracağını duyan Mekkeli müşrikler ticaret mallarını muhafaza etmek ve onlara gününü göstermek amacıyla 1000 kişilik büyük bir ordu hazırlayıp Medine'ye doğru yola çıktılar. Ebû Süfyân, müslümanlar tarafından herhangi bir saldırıya maruz kalmadan kurtulduğunu bildirirse de Mekkeliler Ebû Cehil'in telkinleriyle çıktıkları bu yoldan dönmediler.⁸⁴

Hz. Peygamber'in savaş için yola çıkmadığı, Müslümanlar da savaşa pek hazırlıklı olmadıkları için savaş olacağını duyduklarında bu durumdan hoşlanmadılar.⁸⁵ Rasûlullâh Mekke'den gelenlerin sayısının çokluğunu görünce "Ey Allah'ım, sen şu bir avuç İslâm'ın askerlerinden yardımını eksik etme, eğer sen onları muzaffer kılmazsan sana yönelip ibadet eden kimse kalmaz!" dedi. Hz. Ebû Bekir, "Ey Allah'ın Nebî'si! Merak etme Allah vaadini gerçekleştirecektir." dedi.⁸⁶ Ardından Enfâl 8/5-11. âyetleri nâzil oldu.⁸⁷ Âyette bahsedildiği gibi o gece yağmur yağmıştı⁸⁸ ve bu sebeple müşrikler Bedir sularına gidememişti. Müslümanların işi kolaylaşmıştı.⁸⁹ Devam eden âyetlerde (Enfâl 8/12-16.) Allah-ü Teâlâ müslümanları zaferle müjdeleyerek⁹⁰

⁸⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*, thk. Marsden Jones, ed. Adnan Demircan, çev. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlkharf Yayınevi, 2021), 56-57. Bedir Savaşı ile ilgili geniş bilgi için bk. Cuma Karan, *Bedir Meydana Muharebesi*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021)

⁸¹ Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2019), 2/93.

⁸² Taberî, *Târîh*, 2/411.

⁸³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/47.

⁸⁴ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/223.

⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/47.

⁸⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/224.

⁸⁷ Taberî, *Târîh*, 2/434; Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 85.

⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/51.

⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/465.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/51.

savaşa teşvik etti.⁹¹ Savaş başlamadan önce müşriklerin kalabalık ordusunu görüp korkudan geri dönmek isteyen sahabe, Allah'ın ihsan ettiği zaferden sonra "Falancayı ben öldürdüm, falanca da şunu katletti" gibi laflar etmeye başladılar.⁹² Bunun üzerine Allah, zaferin kendisinden geldiğini⁹³ Enfâl 8/17. âyetle hatırlattı.⁹⁴

Müşriklerden Ebû Cehil, savaşa başlamadan önce kendince şöyle bir dua etti:⁹⁵ "Ey Allah'ım! Birbirini öldürmek için karşı karşıya gelmiş bu iki gruptan kim sila-i rahmi kesmiş ve bilmediğimiz şeyleri ihdas etmişse o grubu bugün helak et!"⁹⁶ Bunun üzerine Enfâl 8/19. âyet nâzil oldu.⁹⁷ Müşriklerden Nadr b. el-Hâris de Ebû Cehil gibi Allah'a dua etmiş ve şöyle demişti: "Allah'ım! Şayet bu adamın (Hz. Muhammed) iddiası doğruysa Lut kavmine verdiğin azabı bize de vererek üzerimize taş yağdır!"⁹⁸ Bunun üzerine Enfâl 8/32-35. âyetler nâzil oldu.⁹⁹ Nihâyetinde müşrikler Allah'ın cezasına çarptırıldılar. Nitekim Hz. Âişe, Müzzemmil sûresindeki "*Kendilerine nimetler verdiğim o inkârcıları sen bana bırak (merak etme) ve onlara azıcık daha süre tanı.*" "*Kuşkusuz katımızda (onlar için) prangalar, kavurucu bir alev, boğazlarından aşağı inmeyen bir yiyecek ve can alıcı bir azap vardır.*"¹⁰⁰ âyetleri delil getirerek bahsi geçen azabın Bedir'de bu inkârcıların akıbetini açıkladığını bildirmiştir.¹⁰¹ Sırf Rasûlullâh ve ona inananlarla savaşsınlar ve mağlup etsinler diye Mekke'den gelen askerlere infakta bulunanlar hakkında da âyetler nâzil olmuştu (Enfâl 8/36-38.)¹⁰²

Enfâl 8/43-44. âyetlerde Allah, Hz. Peygamber'i ve müslümanları motive edici bir müjde olarak düşmanlarının sayısı çok olmasına rağmen müslümanların gözlerinde az gösterdiğini bildirir.¹⁰³ Üstelik bu lütf, savaştan önce rüyalarında ve savaş sırasında karşı karşıya geldiklerinde

⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/465.

⁹² Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 147.

⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/465.

⁹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/76.

⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/74.

⁹⁶ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 147.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/466.

⁹⁸ Nadr b. Hâris hakkında ayrıca Sâffât: 37/176-177. Âyet de nâzil oldu. Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 148.

⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/467.

¹⁰⁰ Müzzemmil: 73/11-13.

¹⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/468.

¹⁰² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/468.

¹⁰³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/54.

olmak üzere iki kere az gösterildiğini âyetlerden anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Bedir Savaşı'nda Mekkeli müşriklerden 70 esir alınmıştı.¹⁰⁵ Hz. Peygamber, esir alınanların içerisinde Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebû Muâyt gibi Mekke döneminde Müslümanlara zulmetmelerinden ve İslâm'ı her zaman alay konusu etmelerinden dolayı¹⁰⁶ öldürtmüştür.¹⁰⁷ Alınan diğer esirler hakkında ise Allah-ü Teâlâ şöyle buyurmuştur:¹⁰⁸ "Savaşın yapıldığı alanda gerekeni yapıp hâkimiyeti tam olarak alıncaya kadar bir Peygamber'in esir alması olası değildir. Hz. Peygamber, alınan esirlere ne yapılacağını ashabıyla istişare etti, Hz. Ebû Bekir, fidye karşılığında serbest bırakılmasını; Hz. Ömer ise bazı esirlerin öldürülmesi gerektiğini teklif etti. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in teklifini kabul etti.¹⁰⁹ Ertesi gün Allah-ü Teâlâ Hz. Ömer'in görüşünü destekler mahiyette Enfâl 8/67-70. âyet-i kerîmeleri inzal buyurdu.¹¹⁰

3.3. Uhud Savaşı

Mekkeli müşrikler Bedir Savaşı'nda en önemli adamlarını kaybetmişlerdi. Müslümanlar öldürdükleri müşrik sayısı kadar esir de almıştı. Bütün bunlardan mütevellit Mekkeliler çok sarsılmış, toplum olarak çöküntü içerisine girmişlerdi. Bu yüzden içten içe müslümanlara kin, nefret ve düşmanlık beslemişlerdi.¹¹¹ Mesela Ebû Süfyân, intikam almadıkça eşiyile birlikte olmayacağına, koku sürünmeyeceğine ve yıkanmayacağına dair yemin etmişti.¹¹² İşte bu sebeple Bedir Savaşı'ndan hemen sonra Medine'ye saldırmış Sevik Gazvesi¹¹³ meydana gelmişti.¹¹⁴ Bunun ardından Bedir'de yakınlarını kaybedenler, Dâru'n-Nedve'de toplanmış müslümanlara karşı savaş için karar almışlardır. Ebû Süfyân'ın başarıyla Mekke'ye getirdiği ticaret

¹⁰⁴ El-Enfâl: 8/43-44; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/469.

¹⁰⁵ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 412.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/108.

¹⁰⁷ Muhammed Hudaî Bey, *Nûru'l-Yakîn fî Sîrati Seyyidi'l-Müreselîn* (Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1992), 177.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1/471.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/97.

¹¹⁰ Taberî, *Târih*, 2/460-461.

¹¹¹ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 432.

¹¹² Taberî, *Târih*, 2/468.

¹¹³ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/228.

¹¹⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 1/339.

kervanından elde edilen kâr ise savaşta ordu için harcandı.¹¹⁵ Var olan bütün güçlerini kullanarak üç bin kişilik büyük bir ordu hazırladılar. Mekke'deki bu hazırlığı Hz. Peygamber'in amcası Abbâs mektupla Medine'ye bildirdi.¹¹⁶ Rasûlullâh hemen hazırlıklara başladı.¹¹⁷ Zamanı gelince de Hz. Peygamber Abdullah b. Ümmü Mektûm'u yerine vekil bırakarak hicretin üçüncü yılında bin kişilik ordu ile Uhud'a doğru yola çıktı.¹¹⁸ Uhud'a vardıklarında münafıklardan Abdullah b. Übey "Ben meydan muharebesi yapılması taraftarı değilim, yerimizde kalıp savunma savaşı taraftarıydım ama Muhammed beni dinlemedi, tecrübesizlerin sözlerine itibar etti!" diyerek 300 adamını aldı ve Medine'ye döndü.¹¹⁹ Müslümanlar sadece 700 kişi kaldılar. Uhud Savaşı müminler için gerçekten çok ağır bir imtihan, iyilerin ve kötülerin imtihan edildiği bir muharebeydi. Bu savaşla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'de Âl-i İmrân sûresinde altmış küsur âyet nâzil olmuştu.¹²⁰ Bu savaşla ilgili 89 âyetin nâzil olduğuna dair rivayetler de vardır.¹²¹ Savaşın olduğu günün erken saatlerinde müslümanların savaş meydanında mevzilendiğini şu âyet-i kerîme haber vermektedir:¹²² "Hani savaşmak için sabahın erken saatlerinde aileden ayrılıp, inananları mevzilerine konuşlandırırıyordun. Allah Semi'dir, Alîm'dir." "Allah onların velisi olduğu halde o gün sizden iki grup, gevşeklik gösterip geri çekilmeyi düşündü." âyette kastedilenler Selîme b. Cüşem b. Hazrec ve Evs kabilesinden olan Hârîse b. Nebit oğullarıdır.¹²³ Bunlar ilk başta rehavete kapılıp müslümanlardan ayrılmayı ve yardımlarını esirgemeyi düşünseler de¹²⁴ daha sonra pişman olup orduya döndüler ve Rasûlullâh'ın yanında yer aldılar.¹²⁵ Savaşta Hz. Peygamber başta olmak üzere İslâm'ın askerlerinin topluca öldürülmesine ramak kalmıştı. Öyle ki muharebe esnasında Rasûlullâh ve sahabe, şehit düşenleri savaş meydanında bırakıp

¹¹⁵ Ebü'l Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Meğâzi ve's-Şemâilî ve's-Siyer* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992), 2/5-6; Diyârbekrî, *Târihu'l-Hamîs*, 2/182-183.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/36.

¹¹⁷ Muhammed Rızâ, *Muhammed* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2003), 209-210.

¹¹⁸ Vâkıdî, *el-Meğâzi*, 210.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/39.

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/83.

¹²¹ Cuma Karan, *Kaybedilmiş Bir Zaferin Öyküsü Uhud Savaşı; Psiko-Sosyo-Tarihsel (PST) Bir Analiz* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024), 392-396.

¹²² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/402-403; Vâkıdî, *el-Meğâzi*, 287.

¹²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/179.

¹²⁴ Vâkıdî, *el-Meğâzi*, 287.

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/83.

Uhud dağının eteklerine kaçmak zorunda kaldılar. Şâyet müşrikler bir hamle daha yapıp Medine'ye kadar saldırılarına devam etselerdi belki de İslâm ordusu yok olacaktı.¹²⁶ Kendi elleriyle bu duruma düşen müslümanlar psikolojik olarak bitmiş durumdaydı. Allah-ü Teâlâ'da hem müslümanların savaştayken yaptıkları hataları hem de savaş sonrasında yapılması gerekenleri Âl-i İmrân 3/137-152. âyetlerde bir bir anlattı.¹²⁷

3.4. Nadîroğullarının Medine'den Sürülmesi

Medine'deki en büyük kabilelerden biri Nadîroğullarıydı. Bunlar genellikle tarımla uğraşan aynı zamanda tefecilik ve silah ticareti yapan en zengin zümre idi.¹²⁸ Bu kabile Uhud'da yenik düşen Hz. Peygamber'i öldürmek istedikleri için tuzak kurmuşlardı. Ardından bir haber göndererek Rasûlullâh'a: "Yanına ilmine güvendiğin üç âlim al, biz de üç âlim din adamı alıp seninle Yahudilerin meclisi "el-Mensef" denilen yerde oturalım münazara yapalım, eğer bizi ikna edersen biz hep birlikte Müslüman oluruz!" dediler. Bahsedilen bu üç din adamları cübbelerinin altında hançerler sakladılar. Amaçları Rasûlullâh'ı ortadan kaldırmaktı. Ama daha önceden Nadîroğullarına gelin gitmiş (Ensâr'dan) bir kadın, erkek kardeşine bu suikast girişiminden haber etti. Bu kardeş haberi alır almaz Hz. Peygamber'e bildirdi. Bu sebeple Rasûlullâh o meclise gitmekten vazgeçip geri döndü.¹²⁹ Benî Nadîr'in sürülmesiyle ilgili başka rivayetler de vardır.¹³⁰ Yahudilerin genel durumundan anlaşılıyordu ki bunlar fırsat buldukça zayıf gördükleri Hz. Peygamber'e suikast düzenlemekten vazgeçmeyeceklerdi.¹³¹ Bu sebeplerden dolayı Rasûlullâh, Muhammed b. Mesleme ile Nadîroğullarına haber gönderdi ve on gün içerisinde buldukları yerden çıkıp gitmeleri aksi halde görüldükleri yerde öldürülecekleri bildirildi. Ortamı daha da karıştırmak isteyen Abdullah b. Übey, Nadîroğullarının yanına giderek ne olursa olsun yurtlarından çıkmamalarını, gerekirse iki bin adamıyla yardım edeceğini

¹²⁶ İhsan Arslan, "Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisine İlişkin Rivâyetlerin Tahlili", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/49 (2017), 706-745.

¹²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/85-86.

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/148-150; Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 158.

¹²⁹ Abdullah Muhammed b. Yezîd Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Harâc,23; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993), 1/582.

¹³⁰ Nadîr Özkuyumcu, "Nadîr (Benî Nadîr)", *DİA* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006).

¹³¹ İhsan Arslan, "Resûlullâh'a Yapılan Sihir Rivâyeti Hakkında Bir Araştırma", *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 91-110.

telkin ediyordu. Bunun üzerine Haşr 59/11-17. âyet-i kerîmeler nâzil oldu.¹³² Hz. Peygamber onları on beş gün muhasara altına aldı. Hiçbir yerden yardım alamadıkları için en sonunda antlaşmayı kabul ettiler ve bineklerine yükleyebilecekleri kadar mal alıp yurtlarından ayrıldılar.¹³³ Bazıları Şam bölgesine, bazıları da Hayber'e gittiler. Haşr sûresi Nadîroğulları ile yapılan bu savaş sebebiyle indirilmiştir. Bu sebeple sûreye "Sûret-ü Benî Nadîr" de denilmektedir.¹³⁴

3.5. Hendek Savaşı

Mekkeli müşrikler, Bedir Savaşı'nda ağır bir mağlubiyetle en önemli adamlarını kaybetmişler, Uhud savaşında ise tam olarak istedikleri amaca ulaşamamışlardı. Bu sebeple Rasûlullâh'a olan kinler bitmemiş her fırsatı değerlendirip savaş açmaya, İslâm'ı ve Müslümanları yok etmeye çalışmışlardı. Nadîroğulları tehcir edilince bazıları Hayber'e yerleşmişler ve Müslümanlara yönelik düşmanlıklarına devam etmişlerdi. Buradaki Yahudilerden bazıları ise (yirmiye yakın) Mekke'ye gitmiş, Ebû Süfyân'la görüşmüş ve "Muhammed'e karşı savaşacaklarını ve onların kökünü kazıyana kadar Mekkelilerle beraber olacaklarını" bildirmişlerdi.¹³⁵ Müslümanları yok etmeye çalışan Mekkeliler için beklenen fırsat ayaklarına gelmişti. Yahudilerle Mekkeliler arasında şöyle bir konuşma oldu, Ebû Süfyân: "Ey Yahudiler! Siz Ehl-i Kitap'tansınız, bizim Muhammed'le savaş halinde olduğumuzu biliyorsunuz. Onun inandığı bir şeyler var, bizim de inandığımız bir şeyler var. Size göre onun inandıkları mı yoksa bizim inandıklarımız mı doğru?" dedi. Yahudiler, "Sizin dininiz onunkinden daha doğru ve daha hayırlıdır." dediler. Bu konuşma hakkında Nisâ 4/51-55. âyet-i kerîmeler nâzil oldu.¹³⁶

Birbirleriyle anlaşan ve diğer kabileleri de savaşmaya ikna eden Mekkeliler toplamda on bin kişilik büyük bir ordu hazırladılar. Ebû Süfyân'ın komuta ettiği bu orduya, müşriklerin yanı sıra Yahudilerden de bir çok kabile katıldığından bu savaşa "Ahzâb Savaşı" denilmiştir.¹³⁷

¹³² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/150-151; Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 341.

¹³³ Taberî, *Târih*, 2/528-532; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/258-260; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/57-59; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/231-237.

¹³⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Tefsîr,1; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/261.

¹³⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/281-290; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/66-68; Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2/293.

¹³⁶ Taberî, *Târih*, 2/542-543; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/901-904; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/166-167; Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 387.

¹³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/281.

Rasûlullâh'ın tarafını tutan Huzâ'a kabilesinden bir grup insan, on günlük mesafeyi dört günde geçerek Medine'ye vardılar ve müşriklerin hazırlıklarını Hz. Peygamber'e detaylıca anlattılar.¹³⁸ Savaşın nasıl yapılacağıyla ilgili ashabıyla istişâre eden Rasûlullâh, Fars kökenli Selmân'ın teklifiyle Medine'de ayrılmayıp hendek kazmaya, yani savunma savaşı yapmaya karar verdiler. Ardından hemen hazırlıklara başladılar. Üç bin kişilik ashab hendeği kazmaya başladılar. Ahzab'ın Medine'ye yaklaştığından ötürü kaygılanan Müslümanlar, bazen yemek yiyememiş bazen de bozuk yemek, yemek zorunda kalmışlardı.¹³⁹ Hatta Hz. Peygamber ve bazı sahabiler açlıktan karınlarına taş bağlamışlardı.¹⁴⁰ Müslümanlar aç-susuz halde hendek kazmaya çalışıyor, çok acil ihtiyaçları olursa Hz. Peygamber'den izin alıyorlardı. Bazı münafıklarda işi yavaşlatmak maksadıyla gizlice evlerine kaçıyorlardı.¹⁴¹ Hem müslümanların hem de münafıkların bu davranışlarını anlatan Nûr 24/62-64. âyetler nâzil olmuştur.¹⁴²

Hendek kazma sırasında Müslümanların önüne büyük bir kaya çıkmış ve ashabın bütün çabalarına rağmen kırılmamıştı. Bu sebeple Hz. Peygamber'i çağırdılar, Rasûlullâh da zaten psikolojik olarak çöküntüde olan bu Müslümanların gönlünü rahatlatmak için¹⁴³ taşa hızlı bir şekilde vurarak: "(Bu durumda olduğunuza bakmayın) sizler için Şam, Yemen ve Kisra'nın beyaz saraylarını görüyorum."¹⁴⁴ diyordu.¹⁴⁵ Rasûlullâh'ın bu sözlerini duyan münafıklar dalga geçerek: "Ey Yesribliler! Sizler onun söylediklerine şaşırıyor musunuz? Biz şu an korkumuzdan tuvalete bile gidemiyoruz, o Kisra'dan, Yemen'den bahsediyor, o ancak Müslümanları avutuyor!" dediler. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme nâzil oldu:¹⁴⁶ *Yine o zaman münafıklar ve kalplerinde bozukluk bulunanlar, "Allah ve Rasûlünün vaadleri bizleri aldatmaktan ibaretmiş!" demişlerdi."*¹⁴⁷ Hendek kazma işi bitmiş, Hz. Peygamber kadınları

¹³⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 389.

¹³⁹ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Meğâzî, 29.

¹⁴⁰ Ebû İsa b. Muhammed b. Sevre Tirmizî, *Sünenü Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), Zühhd,39.

¹⁴¹ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/238-240.

¹⁴² Taberî, *Târih*, 2/543-544; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/284; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/167.

¹⁴³ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 473.

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/291.

¹⁴⁵ Sadık Gündoğdu, *İbn Hişâm'da Geçen Olağanüstü Kıssalar* (Ankara, 2022), 66.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/284; Taberî, *Târih*, 2/546; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/188-189.

¹⁴⁷ Ahzâb: 33/12. devam eden âyetlerde ise (13-14.) Hârîse ve Selemeoğulları Hz. Peygamber'e gelerek "Ya Rasûlallah! Bizim evlerimiz açıkta kaldı. Düşmanlar evlerimize iyice yaklaştı bize izin ver de evimize gidelim" dediler. Bu sebeple o âyetler nazil olmuştur. Mahmud Es'ad,

ve çocukları daha güvende olacakları kalelere göndermişti. Sonrasında ise hemen savaş pozisyonuna geçildi. Müşrik ordusu Medine'ye varınca ilk defa hendekle karşılaştıkları için şaşırıldılar ve ne yaptysalar hendeği geçemediler. Savaşı böyle kazanamayacaklarını anlayınca bu sefer Medine'yi içerden fethetmeyi düşündüler. Huyey b. Ahtâb'ı Kureyzaoğullarına göndererek: "Muhammed'le yaptıkları antlaşmayı bozmalarını ve kendilerine katılmalarını" istediler. Kureyzaoğullarının reisi Ka'b b. Esed görüşmeyi önce reddetse de Huyey'in ısrarlarından sonra Hz. Peygamber'le yaptığı antlaşmayı feshettiğini söyledi.¹⁴⁸ Müslümanlar arasında bu haber yayılınca Rasûlullâh, olayın aslını araştırması için birkaç kişi gönderdi ve Kureyzaoğullarının söylenenlerden daha büyük bir ihanet içinde olduklarını öğrendi. Çetin bir savaş halindeyken onların böyle ihanete yeltenmeleri sebebiyle müslümanların çok daha zor durumda kaldığını Ahzâb 33/10-11. âyet-i kerîmeler anlatmaktadır.¹⁴⁹ Yahudilerden bir adam antlaşmanın bozulmasını fırsat bilerek müslüman kadınların olduğu bir mekâna girdi. Bu Yahudi'yi Safiye bint Abdülmuttalib fark etti ve yerden bir kazık alarak ona vurdu ve öldürdü.¹⁵⁰ Safiye'nin yaptığı bu eylem onlara gözdağı oldu. Yahudiler korkarak kalelerine çekildi ve bir daha kalelerinden çıkmadılar. Nuâym b. Mes'ûd Hz. Peygamber'den izin kaydıyla Kureyzaoğullarıyla Mekkeli müşriklerin arasındaki ittifakı bozdu.¹⁵¹ Bu ittifakın bozulduğunu Allah-ü Teâlâ Ahzâb 33/25. âyette haber vermektedir.¹⁵²

Müşrikler yirmi üç gün boyunca Medine'yi muhasara altına almışlardı,¹⁵³ nihâyetinde bu süreç 24 Mart 627 de bitmiş¹⁵⁴ ve müslümanlardan altı şehit; müşriklerden de üç kişi ölmüştü.¹⁵⁵

3.6. Mustalikoğulları Savaşı

Mekke yıllarında Müslümanlara ve Hz. Peygamber'e zulmeden Velîd b. Ukbe, Medine'ye gelip Müslüman olmuştu. Rasûlullâh onu bir defasında

İslâm Târîhi (Târîh-i Dîn-i İslâm) (İstanbul: y.y., 1995), 620; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/188; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 430.

¹⁴⁸ Taberî, *Târîh*, 2/546-548.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/188; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 429.

¹⁵⁰ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 475.

¹⁵¹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 418; Taberî, *Târîh*, 2/553-556.

¹⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/191.

¹⁵³ Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 598.

¹⁵⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber* (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013), 113; Apaydın, *Siyer Kronolojisi*, 598.

¹⁵⁵ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 431.

zekât memuru olarak Mustalikoğullarına göndermişti. Mustalikoğulları onun yolda geldiğini duyunca bineklerine binip karşılamak üzere yola çıktılar. Velîd onların geldiklerini duyunca korktu ve zekâtları alamadan Medine'ye döndü. Hz. Peygamber'e "onların zekât vermediklerini" söyledi. Bu sebeple Müslümanlar Mustalikoğullarına savaş açacaklarını duyurdular. Bu haber üzerine Benî Mustalık'tan birkaç kişi Medine'ye gelerek "Ey Allah'ın Rasûlü! Bize gönderdiğin elçiyi duyduğumuzda onu karşılamak üzere zekât mallarımızı yanımıza alarak yola çıktık. O herhalde öldüreceğimizi zannederek kaçtı. Yemin olsun ki öldürmek için çıkmamıştık" dediler. Bunun üzerine herkesin bildiği Hucurât 49/6-8. âyet-i kerimeler nâzil oldu.¹⁵⁶

Hendek savaşıdan sonra Mustalikoğullarının reisi Hâris b. Ebû Dırâr Medine'ye saldıracağını kendi kavmine ve diğer kabilelere haber verdi. Bölgedeki diğer Arapların da desteğini alan Hâris hemen savaş için hazırlıklara başladı. Hz. Peygamber onun bu hazırlıklarının haberini teyit edince yedi yüz kişilik bir orduyla 27 Aralık 627 tarihinde Mustalık'a doğru yola çıktı.¹⁵⁷ Yanlarında eşlerinden Hz. Âişe ile Ümmü Seleme vardı.¹⁵⁸ Yolda bir adama rastlamışlardı. Adamın düşmana haber götürmek için müslümanları izlediği öğrenilince Hz. Peygamber'in emriyle öldürüldü. Casusun ölüm haberini duyan Hâris ve yandaşları korkuya kapıldılar. Onun yanına yardıma gelen diğer Arap birlikleri de korkudan kaçtıkları için Hâris yalnız kalmıştı.¹⁵⁹ Bu sebeple Müslümanların işi daha da kolay olmuştu, kısa sürede çok büyük bir ganimetle Mustalık yurdu feth edildi. İslâm ordusunun fetihten dönüşü sırasında Müreysî denilen yerde, belli olmayan bir sebepten ötürü Ensâr ve Muhacirlerden birkaç kişi arasında kavga çıktı.¹⁶⁰ Rasûlullâh onların aralarına girip "Siz kardeşsiniz, bu cahiliye âdetleri artık bırakın!" dedi. Bu kavgayı gören Abdullah b. Übey "Besle köpeği etini yesin!¹⁶¹ (Besle kargayı oysun gözünü!)¹⁶² Bunlar mazlum olarak geldiler bizim şehrimizde bize reis oldular. Bunlara bundan sonra nafaka falan vermeyin ki Muhammed'in yanından dağılıp gitsinler.¹⁶³ Zaten Medine'ye

¹⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/228.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/364.

¹⁵⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 357-360.

¹⁵⁹ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 458.

¹⁶⁰ Recep Erkocaaslan, *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benî Mustalık Gazvesi ve İfk Olayı* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 17-77.

¹⁶¹ Taberî, *Târih*, 2/577-578.

¹⁶² Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 370-371.

¹⁶³ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tefsîr-u Sûrati'l-Münâfikîn, 1-2.

döndüğümüzde güçlü kuvvetli olanlar (yani biz) bu güçsüz durumda olanları şehrimizden süreceğiz!" dedi. Yine aynı kavmin ileri gelenlerinden bir adam: "Siz kendi ellerinizle bunları yaptınız, mallarınızı, evinizi barkınızı onlarla bölüştünüz onlarda bu sayede güçlendiler!" dedi. Konuşmalar Rasûlullâh'a ulaşınca Abdullah b. Übey'i derhal yanına çağırdı ve ona neden böyle fesat çıkardığını sordu. O da böyle şeyler söylemediğini ifade ederek söylediklerini inkâr etti. Bu olay üzerine Münâfikûn 63/6-8. âyetler nâzil oldu.¹⁶⁴ Abdullah b. Übey'i ifşâ eden bu âyetler nâzil olunca herkesin içinde rezil olmuştu. Bu sebeple de Hz. Peygamber'e daha da bilendi. Kavmi arasındaki itibarını kaybedip rezil olmayı kaldıramamıştı.¹⁶⁵ Olay sonrasında böylesi konuşmalar hâlâ devam ettiğinden ötürü Hz. Peygamber bu tür konuşmalarını engellemek için¹⁶⁶ zorunlu olarak ertesi güne kadar durmadan yürümelerini emretti.¹⁶⁷ Onlar da ertesi günün ortalarına kadar durmadan yürüdüler.¹⁶⁸ Ordu hızlı bir şekilde yürüdüğü için Hz. Âişe'nin devenin üzerindeki hevdecinde olup olmadığını anlayamadılar. Hz. Âişe, ordunun mevzilendiği karargâha gelince kimseyi bulamadı. Yokluğunu fark ederler düşüncesiyle orada beklemeye başladı.¹⁶⁹ Ordunun gerisini kontrol etmekle görevli Safvan b. Muattal, Hz. Âişe'yi fark edince hemen devesine bindirerek orduya yetiştirmeye çalıştı. Ancak ordu durmadan yürüdüğü için ertesi günün sabahın da ancak yetişebildiler.¹⁷⁰ Orduya yettikleri sırada Abdullah b. Übey onların ikisini gördü ve "Baksanıza bu adamla bu kadının arasında bir şeyler olmuş, Peygamber'in eşiyle bu adam geceyi beraber geçirmişler, sonra da deveye bindirip getirmiş!" diyerek¹⁷¹ attığı yalandan daha kötü bir işe girişmiş oldu.¹⁷² Atılan iftira müslümanlar arasında hızlıca yayıldı. Rasûlullâh bu konuda âyet gelinceye kadar beklemeyi tercih etti. Nihâyet Hz. Âişe'nin masum olduğunu bildiren Nûr 24/11-22. âyet-i kerimeler nâzil oldu.¹⁷³

¹⁶⁴ Taberî, *Târih*, 2/578-579; Vâkîdî, *el-Meğâzi*, 369; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/242.

¹⁶⁵ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 371-372.

¹⁶⁶ Rızâ, *Muhammed*, 243-244.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/225.

¹⁶⁸ Taberî, *Târih*, 2/578-579.

¹⁶⁹ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 461-462.

¹⁷⁰ Vâkîdî, *el-Meğâzi*, 374-380; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/228-232; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/370-375; Taberî, *Târih*, 2/582-590.

¹⁷¹ Diyârbekrî, *Târihu'l-Hamîs*, 2/286.

¹⁷² Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, 372.

¹⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/233; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/375; İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/243; Taberî, *Târih*, 2/588-590; Vâkîdî, *el-Meğâzi*, 381.

3.7. Hudeybiye Barışı

Hudeybiye barışı esasında bir rüya ile başlar. Şöyle ki: Hz. Peygamber Medine'deyken rüyasında ashabıyla beraber Mekke'ye girdiklerini, başlarını tıraş ettiklerini ardından Kâbe'nin anahtarlarını eline aldığını görmüştü.¹⁷⁴ Bu rüyadan sonra Rasûlullâh ve ashabı hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1500 kişiyle¹⁷⁵ 1 Zi'l-kâde 628 de yola çıktılar.¹⁷⁶ Mekkelilerle savaşmak için değil yalnızca umre yapmak için gittiklerini göstermek ve insanları bu konuda ikna edebilmek için Hz. Peygamber ve arkadaşları ihramlı olarak geldiler¹⁷⁷ ve Hudeybiye'de konakladılar.¹⁷⁸ Burada Mekke'den gelen elçilere amaçlarının savaşmak olmadığını, sadece umre yapıp sonra geri döneceklerini söylediler. Fakat Mekkeliler her defasında ne olursa olsun Müslümanları asla Mekke'ye sokmayacaklarını haber ettiler. Nihâyetinde Hz. Peygamber, Ebû Süfyân ve diğer Kureyş eşrafına "amaçlarının savaşmak değil bilakis Kâbe'yi ziyaret için geldiklerini" haber etmesi için Hz. Osman'ı Hudeybiye'den Mekke'ye gönderdi. Onlar Hz. Osman'ı dinledikten sonra hapsettiler. Bu haber müslümanlara "Osman'ı öldürdüler" şeklinde geldi. Konunun doğruluğunu o anda bilmeyen Hz. Peygamber,¹⁷⁹ ne pahasına olursa olsun Hz. Osman'ın intikamını alana kadar müşriklerle savaşacaklarına dair müslümanlardan biat aldı. Bu biat, oradaki ağacın altında olduğu için "Beyatü's-Şecere" bir diğer adıyla "Allah'ın razı olduğu" manasına gelen "Beyatü'r-Rıdvan" denildi.¹⁸⁰ Biattan sonra Hz. Osman sağ salim bir şekilde çıkageldi.¹⁸¹ Biat olayını Kur'ân-ı Kerim Fetih 48/10'da anlatmaktadır. Müslümanların savaşmak üzere biat aldığını duyan Mekke'li müşrikler endişelendikleri için¹⁸² Süheyl b. Amr'ı birkaç kişiyle beraber Hz. Peygamber'in yanına gönderdiler ve aralarında

¹⁷⁴ Bu rüyaya Hudeybiye dönüşünde nâzil olan Fetih sûresinde (27. Âyet) değinilmiştir.

¹⁷⁵ Hemen hemen bütün klasik kaynaklar Hudeybiye'ye katılan müslümanların 1500 kişi olduklarını bildirirler. Ancak İbn Şihâb ez-Zühri sayıyı yüz ona çıkarır. Daha geniş bilgiler için bk. ez-Zühri İbn Şihâb, *el-Meğâzi*, thk. Mehmet Azimli, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 39.

¹⁷⁶ İbn Habîb, *Muhabber*, 115.

¹⁷⁷ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, 1/243-245.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/98.

¹⁷⁹ Mehmet Said Hatipoğlu, *Hz. Peygamber ve Kur'ân Dışı Vahiy* (Ankara: Otto Yayınları, 2009), 77.

¹⁸⁰ Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 490-491.

¹⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/243-245; Taberî, *Târih*, 2/591-592.

¹⁸² Belâzürî, *Ensâb*, 1/440-442.

Hudeybiye antlaşması¹⁸³ imzalandı.¹⁸⁴ Müslümanlar Medine'ye dönerken Dacnân denilen yere gelince Fetih sûresi nâzil oldu.¹⁸⁵ Rasûlullâh Mekke'ye gitmek üzere Medine'den ayrılırken çevre kabilelerin gelip orduya katılmalarını emretmişti. Ancak onlar bu emri kabul etmedikleri gibi çeşitli bahaneler ileri sürdüler.¹⁸⁶ Bazılarının ise mallarının sahipsiz kalmasını ve çoluk-çocuklarını bahane ettiklerini¹⁸⁷ Fetih 48/11. âyetten itibaren anlatılmaktadır.¹⁸⁸ Orduya katılmak için emir verilen kabilelerden bazıları da müslümanları savaşa hazırlıksız gördükleri için, "Muhammed çok az adamla Mekke'ye gidiyor, bilmez mi ki Mekkeliler Bedir savaşından beri her an intikam almanın derdindedir. Eğer bu şekilde Mekkelilerle savaşa giderseler geri dönemezler!" dediler.¹⁸⁹ Bu söylemleri üzerine Fetih 48/11-15. âyetler nâzil oldu.¹⁹⁰

Hudeybiye antlaşmasında alınan kararlardan biri "Mekkelilerden herhangi biri Müslüman olurda Medine'ye müslümanların yanına giderse, velisinin isteği üzere hemen Mekke'ye geri döndürülecek; şayet Medine'den bir Müslüman dininden döner de Mekke'ye dönmek isterse o kişi Medine'ye iade edilmeyecekti."¹⁹¹ Müslümanlar Medine'ye döndükten sonra Mekke'de hapsedilmiş olan Ebû Basîr Ütbe b. Esîd bir şekilde onların elinden kaçtı ve Medine'ye geldi. Mekkeliler hemen iki kişi göndererek Ebû Basîr'in iade edilmesini istediler.¹⁹² Rasûlullâh antlaşma gereği Ebû Basîr'i iade etmek zorunda kaldı. Ebû Basîr iade edilip geri götürülürken iki müşrikten birini öldürdü diğerinden de kaçarak İs adındaki bir mevkiye geldi. Mekke'deki Ebû Cendel gibi tutsak olan müslümanlarda kaçarak Ebû Basîr'in yanına geldiler. Gün geçtikçe sayıları artan Ebû Basîr ve arkadaşları İs denilen yerde Kureys'in ticaret kervanlarına ağır darbeler indirmeye başladılar.¹⁹³ Kervanlarına saldırdıkları için ticaretlerini tehlikeye atmak istemeyen

¹⁸³ Hudeybiye Barış'ının detayları için bk. Arslan, *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*, 486-497.

¹⁸⁴ Buhârî, *Sulh*, 6.

¹⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, *Uyûnü'l-Eser*, 2/172; İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/100-101; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/246.

¹⁸⁶ Taberî, *Târih*, 2/590.

¹⁸⁷ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 529.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/247.

¹⁸⁹ Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 529.

¹⁹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/247.

¹⁹¹ Belâzürî, *Ensâb*, 1/441.

¹⁹² Taberî, *Târih*, 2/607-608.

¹⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/248-249.

Mekkeliler, Hz. Peygamber'e haber göndererek ilgili maddenin ilga edilmesini, Ebû Basîr ve beraberindekilerin Medine'ye gitmesini istediler.¹⁹⁴ Hz. Peygamber bu teklifi kabul edince müşriklere karşı zafer kazanmış oldular. İis bölgesindeki bu müslümanlar artık rahatlıkla Medine'ye gelebildiler. Konu hakkında Fetih 48/24-25. âyet-i kerimeler nâzil oldu.¹⁹⁵

Hudeybiye'den sonra Medine'ye kaçıp gelen mümin erkekler olduğu gibi mümin kadınlar da vardı.¹⁹⁶ Mekkeli müşrikler, Medine'ye gelen kadınların iade edilmesini Hz. Peygamber'den istemişlerdi.¹⁹⁷ Rasûlullâh, Hudeybiye antlaşması maddelerinde sadece erkeklerin iade edileceğini, kadınlar hakkında herhangi bir maddenin bulunmadığını bildirerek¹⁹⁸ müşriklerin bu taleplerini reddetmişti.¹⁹⁹ Mekkeliler bunu kabul ettiler ve kadınların iade edilmesini artık istemediler.²⁰⁰ Evli olan bu kadınlar hakkında Mümtetine sûresinden âyet (10.) nâzil olmuş ve durumları açıklığa kavuşmuştur.²⁰¹ Sûredeki ilgili diğer âyetlerde Medine'ye kaçan bu kadınların kabul edilmesi gerektiği, eski kocalarının artık onlara helal olmadığı, mümin erkeklerle evlenmelerinde bir beis olmadığı, daha önceki eşlerinden aldıkları mehirleri de geri vermeleri gerektiği haber verilmiştir.²⁰²

Sonuç

Hz. Peygamber'in risâlet sonrasındaki yirmi üç yıllık hayatını, Sîret-Kur'ân ilişkisini göz önünde bulundurarak araştırdığımız bu çalışmada vardığımız neticeler şöyledir: Tahrif olmadan bu zamana kadar gelen ve en eski siyer kaynağı olan İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseri, kullandığı sebab-i nüzûl rivayetleri ve âyetler bakımından gayet zengin bir içeriğe haizdir. Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullâh'ın yaşadığı coğrafyaya ve oraya hâkim olan lügate ve sosyal hayata binâen indirilmiştir. Bu sebeple İbn Hişâm'ın Hz. Peygamber'in hayatını anlatırken verdiği bilgiler, Kur'ân'ın anlaşılmasını oldukça kolaylaştırmıştır. İbn Hişâm'ın âyetlerde bahsedilen

¹⁹⁴ Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs*, 2/358-372; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/ 253-260.

¹⁹⁵ İbn Şihâb, *el-Meğâzî*, 46-47; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 4/390.

¹⁹⁶ Taberî, *Târîh*, 2/609.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 2/251.

¹⁹⁸ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 539.

¹⁹⁹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sîre*, çev. M. Salih Arı (İstanbul: Çıra Yayınları, 2004), 165-170.

²⁰⁰ Vâkîdî, *el-Meğâzî*, 539.

²⁰¹ İbn Şihâb, *el-Meğâzî*, 45.

²⁰² İsrâfil Balcı, *Siyerin Medine Dönemi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022), 339-340.

şahıslardan, onların kişiliklerinden, bahsetmesi Kur'ân'ın birçok âyetinin anlaşılmasına vesile olmuştur.

İbn Hişâm, Rasûlullâh'ın hayatını anlatırken hem Mekke hem de Medine'deki bütün grupların İslâm'a karşı nasıl davrandıklarını açıklayıcı bir tarzda anlatarak konuyla ilgili âyetlerin daha iyi anlaşılmasına vesile olmuş ve sîret-Kur'ân bütünlüğünü ortaya koymuştur. Çalışmamızda, insanlığa rehber olarak gönderilen Kur'ân'ın mesajını daha iyi anlaşılabilmesi için İbn Hişâm'ın eserinin yanında diğer ilk dönem tarihçilerin de eserlerini inceleyerek âyetlerin sebab-i nüzulleri hakkında bilgiler verdik.

Tarihçilerin, tefsircilerin, hadisçilerin anlattığı sebab-i nüzuller, Kur'ân'da geçmeyen isimler, zaman dilimleri ve mekânlar, İbn Hişâm'ın konuyu âyetlerle açıklaması sayesinde daha da anlaşılmasını sağlamıştır. Ama bütün bunların Kur'ân da anlatılmamasında elbette bir gaye vardır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer vd. gibi sahabîler birçok âyetin indirilmesinde sebep olmuştur; Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre gibi müşrikler onlarca âyetin nüzûl sebebidir. Münafıkların başlarından sayılan Abdullah b. Übeyy ve Ced b. Kays gibi birçokları onlarca âyetin sebab-i nüzulüdür, ama Kur'ân bunlardan (zaman, tarih ve isimlerden) bahsetmeyerek, mesajını evrenselleştirmiştir. Nitekim Kur'ân, isimler üzerinde değil, vermek istediği mesajlar üzerinde durur. Biz bunu hem Kur'ân'ın metninden hem de ilk dönem klasik tarih kitaplarından anlamaktayız. Kur'ân'ın indiriliş zamanıyla günümüz arasında geçen asırlar, bizi o dönemin kültürünü öğrenmeye mecbur bırakmıştır. Çünkü Kur'ân'ın birçok ayetini sözü edilen kültürü tanımadan anlamak mümkün değildir. Fakat usulü detaya feda etmeden yani Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemi okuyup o detaylarda boğulmadan verilmek istenen mesajları hayatımıza taşımalıyız.

Kaynakça

- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Arslan, İhsan. "Abese'nin Muhatabı Kimdir (Abdullah b. Ümmü Mektum Olayı)". *Diyanet İlmî Dergisi* 53/2 (2017), 41-74.
- Arslan, İhsan. "Hicret Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (Ağustos 2019), 1301-1314.
- Arslan, İhsan. "Hz. Peygamber'in Gayb Bilgisine İlişkin Rivayetlerin Tahlili". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/49 (2017), 706-745.
- Arslan, İhsan. "Resûlullah'a Yapılan Sihir Rivayeti Hakkında Bir Araştırma". *EKEV Akademi Dergisi* 16/53 (2012), 91-110.
- Arslan, İhsan. *Siyer İlminin Doğuşu ve Temel Kaynakları*. İstanbul: Okurakademi Yayınları, 2021.
- Arslan, İhsan. *Vahiy ve Akıl Işığında Hz. Peygamber'in Hayatı*. İstanbul: Okurakademi Yayınları, 2020.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 12. Basım, 2019.
- Balcı, İsrâfil. *Siyerin Medine Dönemi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir. *Kitâbü'l-Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*. ed. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Demircan, Adnan. *Nebevî Direniş Hicret*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefis*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2019.
- Ebû Dâvud, Abdullah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü Ebî Dâvud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Emin Çiftçi, Mehmet. "Farklı Yönleriyle Hicret". ed. Cuma Karan. *Siyer Akademi* 13 (2022), 24.
- Erkocaaslan, Recep. *Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarından Benû Mustalık Gazvesi ve İfk Olayı*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.
- Es'ad, Mahmud. *İslâm Târîhi (Târîh-i Dîn-i İslâm)*. İstanbul: y.y., 1995.
- Fayda, Mustafa. "İbn Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Gündoğdu, Sadık. *İbn Hişâm'da Geçen Olağanüstü Kıssalar*. Ankara, 2022.

- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. *Hız. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy*. Ankara: Otto Yayınları, 2009.
- Hudarı Bey, Muhammed. *Nûru'l-Yakîn fi Sîrati Seyyidi'l-Müreselîn*. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1992.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr. *Kitâbü'l-Muhabber*. Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 2013.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî. *Cevâmiu's-Sîre*. çev. M. Salih Arı. İstanbul: Çıra Yayınları, 2004.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemalüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. ed. Muhyiddîn el-Cerrâh. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l Feyha, 2021.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. ed. Mehmet Azimli. çev. Selahattin Yıldırım. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el Bidâye ve'n-Nihâhe*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 4. Basım, 2015.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. ed. Adnan Demircan. çev. Mahmut Polat. İstanbul: Siyer Yayınları, 3. Basım, 2019.
- İbn Seyyidinnâs, Ebü'l Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Uyûnü'l-Eser fi Fünûni'l-Meğâzî ve's-Şemâilî ve's-Siyer*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.
- İbn Şihâb, ez-Zührî. *el-Meğâzî*. çev. Mehmet Nur Akdoğan. thk. Mehmet Azimli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2020.
- İbnü'l Esîr, İzzüddin Ebu'l Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fi't-Târîh*. ed. Ebu Suheyb el-Keremî. Ürdün: Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, t.y.
- Karan, Cuma. *Kaybedilmiş Bir Zaferin Öyküsü Uhud Savaşı; Psiko-Sosyo-Tarihsel (PST) Bir Analiz*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2024.
- Kılıç, Ünal. *İslam'ın Zor Yılları ve İlk Boykot*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmî li Ahkâmî'l-Kur'ân*. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1950.
- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2010.
- Mendeş, Nurdan. *Siyer-Tefsir İlişkisi İbn Hişâm Örneği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.

- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İSAR Vakfı Yayınları, 2008.
- Özdemir, Selim. *Sîret-Kur'an Bağlamında İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye Adlı Eseri*. Rize: Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, 2023.
- Özkuyumcu, Nadir. "Nadîr (Benî Nadîr)". *DİA*. 32/275-276. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Dâru'l-Hadîs, t.y.
- Rızâ, Muhammed. *Muhammed*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 2003.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Târihu't-Taberî*. çev. Cemalettin Saylık. 7 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Tirmizî, Ebû İsa b. Muhammed b. Sevre. *Sünenü Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Vâkıdî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer. *Hz. Peygamber'in (s.a.v) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*. ed. Adnan Demircan. çev. Musa K. Yılmaz. thk. Marsden Jones. İstanbul: İlkhârf Yayınevi, 3., 2021.
- Zehebî, Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1990.